

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2023]

Emine GÜLER

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet
Akif Ersoy Üniversitesi
gulereminee@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5287-8702>

Cümcümenâme’de Gönderimsel Bağdaşıklık

Referential Cohesion in Cumcumename

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2023

Yayım Tarihi/Published: 30.08.2023

Atıf/Citation

GÜLER, E. (2023). Cümcümenâme’de Gönderimsel Bağdaşıklık. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1055-1084. <https://doi.org/10.34083/akaded.1321458>

GÜLER, E. (2023). Referential Cohesion in Cumcumename . *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), 1055-1084. <https://doi.org/10.34083/akaded.1321458>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu çalışma [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Öz

Çağdaş metindilbilim çalışmaları doğrultusunda “anlamsal/yapısal bütünlük taşıyan ve bir iletisi olan sözler birlikteliği” olarak tanımlanabilecek olan *metin* kavramının önemi artmıştır. Gerek metin olanla olmayanı ayırt etmede gerekse yeni metin oluşturmada metinsellik ölçütlerine uyulup uyulmadığının belirlenmesi gerekir. Temelde *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* olarak iki ana başlıkta ele alınan metinsellik ölçütleri; sözlü, yazılı veya görsel malzemenin metin niteliği taşıyıp taşımadığının tespitinde önemlidir. Özellikle tarihi Türk lehçelerine ait eserlerde, işlenen konuların farklı coğrafyalarda kimi zaman bazı farklılıklarla yer alması ve çağlarını aşması eser kurgularının metinsellik ölçütlerini karşıladığını göstermektedir. Çalışmanın konusunu teşkil eden Harezmi Türkçesi eseri Cümcümenâme; Anadolu ve Çağatay saharlarında da nüshaları bulunan manzum bir mesnevidir. Çok bilinen bir halk hikayesiyle de (Kesikbaş Destanı) konu bakımından benzerlik göstermektedir. Eserin metinsellik ölçütlerini karşılıyor olması ve kurgusal yapısı; içeriğin yayılmasını kolaylaştırmış, sözlü geleneğe de katkı sunmuştur. Çalışmada eser, metinsellik ölçütlerinden *gönderimsel bağdaşıklık* açısından incelenecek ve *gönderimsel bağdaşıklığı* sağlamada yararlanılan sözcük türleri; *öncül/bağımsız*, *ardıl/bağımlı* olma niteliklerine göre *eş gönderim*, *art gönderim*, *ön gönderim* açısından ele alınacaktır. Böylelikle bağdaşıklık ölçütünü karşılayanın eserin akıcılığına etkisi belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, bağdaşıklık, gönderim, metindilbilim.

Abstract

The concept of text which carries a semantic and structural integrity within the framework of modern textual linguistics studies and which is possible to be defined as “a group of speeches that have a message” has gained importance. It is essential whether textual criteria have been taken into consideration in both creating new texts and distinguishing what is text and what is not. Principally, textual grammatical criteria which have been handled within two titles called cohesion and coherence are essential for detecting whether an oral or written stuff has a textual quality or not. Particularly in the works belonging to historic Turkish dialects, the narration of the subjects handled in different geographies, sometimes in different forms, and their surpassing ahead of its time verify that textual criteria was considered in making up the texts to a great extent. Cumcumename which poses the subject of the study is a verse of masnavi which has copies in Anatolia and Chagatai areas apart from Khwarazm. Moreover, it attaches a similarity in terms of subject with its wellknown folk tale (Kesikbaş Destanı). The work’s conforming to the textual criteria and its fictitious structure facilitated the dissemination of the work, and contributed a lot to the oral tradition. The work will be studied in terms of referential cohesion which is one of textual criteria and parts of speech which are made use while providing referential cohesion will be approached according to their predecessor/independent successor/dependent qualifications in terms of co-reference, post-reference and pre-reference. Therefore, the effect of cohesion criterion on the fluency of the work will be studied.

Keywords: Khwarazm Turkish, cohesion, reference, textual-linguistics.

Giriş

19. asırda Saussure’ün çalışmaları öncülüğünde gelişen dilin bir bildirişim olduğu, yüzey yapı-derin yapı unsurlarının bildirişimde rol oynadığı, anlamın sözcüğe ya da cümleye hapsedilemeyecek denli kapsamlı bir kavram olduğu, dil içi ve dışı etmenlerin bildirişimin sağlanmasında etkin olduğu şeklindeki görüşler dil bilimi için önemli bir ilerleme sağlamıştır. Bu durum dilsel çözümlemelerde araştırmacıları geleneksel dil bilgisi yaklaşımlarından ziyade tümce ötesi çalışmalara yöneltmiş ve dolayısıyla metin kavramının öne çıkmasına ve metindilbilim alanının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Torusdağ ve Aydın’a göre (2020, s. 4, 9) çağdaş metindilbilim araştırmaları doğrultusunda tek tek metin içindeki tümceler değil metni oluşturan dil birimleri arasındaki bağıntılar ile metnin bir bütün olarak yapısı ve işlevi önem kazanmıştır. Metindilbilim, anlamın ortaya çıkarılmasında tümce ötesi dil çalışmalarından yola çıkarak metinsel ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla ele alır. Türü ne olursa olsun her türlü dil olgusunu metin yapan ölçüt ve kuralları belirler, çeşitli metin türleri arasındaki farklı yapısal ve işlevsel özellikleri tespit eder. Metinlerle gönderme yaptıkları gerçek olgular arasındaki ilişkileri araştırır. Metinlerin çok katmanlı anlamsal yapılarını saptar ve metinlerin kullandıkları bağlama göre üstlendikleri işlevleri belirlemeye çalışır. Özkan (2023, s. 2), metindilbilimsel çalışmaların amacının her türlü metni anlamsal, işlevsel ve biçimsel açıdan çok yönlü bir inceleme ile ele alarak metin olanı metin olmayandan ayırmak, bir metnin metinsellik değerini ortaya koymak ve metnin anlamlı bir bütün olarak ortaya çıkmasını sağlayan unsurları tespit ederek bu unsurlar arasındaki bağlantıları araştırmak olduğunu ve en önemli metinsellik ölçütlerinin bağdaşıklık ve tutarlılık olduğunu belirtir.

Metindilbilimin temel aldığı metin kavramı üzerine pek çok tanım yapılmıştır. Yılmaz ve Jahiç’e göre (2005, s. 1) metin; bağdaşık, tutarlı dilsel birimdir ve cümleler/sözceler arası çeşitli düzeylerdeki ilişkilerle oluşur. Aynı zamanda “bütünlük” ve “birlik” arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel bağlam içerisinde belli çıkarımlar yapılabilen, belli mesajlar içeren dilsel bir bütünlüktür. Günay (2003, s. 35-37), metnin birbirini izleyen sıralı ve anlamlı bütünler oluşturan tümceler dizisi olduğunu, bir tümceler grubunun metin olup olmadığı ya da metinsel özellik taşıyıp taşımadığının tutarlılık ve bağdaşıklık öğelerine göre belirlenebileceğini belirtir. Onursal’a göre (2003, s. 6), metin birbirlerine bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleri ile bağlanmış olan tümce dizilerinin bir anlam bütünü oluşturulmasıyla meydana gelen belli bir iletişim amacıyla üretilmiş başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü en büyük dil ürünüdür. Karaağaç (2013, s. 398) metnin; söz öbeği ve cümle dizilerinin tutarlılık ve bağdaşıklık ölçekleri ile birbirine bağlanarak oluşturdukları anlam bütünlüğü olduğunu ifade eder. Aksan (2016, s. 188) ise metni iletişim sırasında gerçekleşen bir sözcük ya da dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözcükler bütünü şeklinde tanımlayarak yerine göre bir sözcüğün ya da sözcükler bütünüünün metin sayılabileceğini belirtir.

Tanımlarda ortak görüş, metin kavramının belirli ölçütleri karşılayan ve bu vasıta ile anlam bütünlüğü taşıyan sözlü veya yazılı bir ürün olduğu yönündedir. Tümce dizilerinin metin niteliği taşıyabilmesi için bazı ölçütler vardır. Beaugrande ve Dressler'e göre (1981, s. 270) metni oluşturan tümce dizilerinin birbirlerine bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleri ile bağlanarak bir anlam bütünü oluşturması; belli bir amaçlılık için üretilmiş olması; kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık, metinlerarasılık gibi ölçütlere sahip olması; başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü bir dilsel ürün olması gerekir. Metin, metinselliğin bu yedi ölçütünü içeren iletişimsel bir olgudur. Çalışma kapsamında bu ölçütlerden *bağdaşıklık* üzerinde durulacaktır.

1. Bağdaşıklık (Cohesion)

Bir sözcük topluluğunun rastgele sıralanmış basit cümleler dizisinden çıkıp anlamsal bir bütünlük arz eden bir metin olabilmesi için bazı bilgi, öge ve söylemlerin metin boyunca yinelenmesi ve bu yinelenmeler aracılığıyla metindeki konu/olayın gelişerek bir sonuca/sona doğru ilerlemesi gerekir. Art arda gelen cümlelerin birbirlerine uyumlu hâlde ulanarak bütünlük teşkil etmesi için gerekli ölçütlerden bazıları doğrudan metnin yüzey yapısıyla ilgilidir ve sözcük ve sözdizimi düzeyinde olan bu yapı metnin kendi içinde uyumlu olmasını sağlar. Metnin uyumluluğunu sağlayan bu dilsel ögeler, hem bölümlerin kendi içlerinde hem de bölümler arasında dil bilgisel, sözdizimsel, anlamsal ve mantıksal bağlantılar kurulmasına yardımcı olurlar (Onursal, 2003, s.121-132).

Dilsel ögeler aracılığıyla uyumlu bir anlamsal bütünlüğün oluşması metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklığın sağlandığını gösterir. Günay (2003, s. 57-60), bağdaşıklığı bir yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgi özelliklerin tümü, şeklinde tanımlar. İmer vd. (2011, s. 44), yaygın kabule göre¹ bağdaşıklık (cohesion) ve tutarlılık (coherence) şeklinde kullanılan metinsellik ölçütlerini *bağdaşıklık* (cohesion) ve *bağdaşıklık* (coherence) olarak ele alarak *bağdaşıklık* terimini “bir söylem ya da metnin yüzey yapısında, dil öğelerinin birbiriyle bağintılanması; örn. ad ile adılar arasındaki bağintılar, eylem zamanlarının uyumu, sözcük yinelenmeleri yoluyla kurulan ilişkiler bağdaşıklık ilişkileri arasında sayılabilir. Bağdaşıklık da denir.” şeklinde açıklar. Torusdağ ve Aydın da (2020, s. 14-15), benzer bir bakış açısıyla *bağdaşıklık* terimini doğrudan metnin yüzey yapısıyla yani sözcük ve söz dizim ile ilgili olan tümcelerinin birbirlerine dilsel bir bütünlük sağlayacak şekilde eklenerek bir metin oluşmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümü olarak tanımlar ve metindeki yüzey bileşenlerin sözcüksel ve dil bilgisel biçim ve koşullara göre bir değerine

¹ Subaşı Uzun (1995), Onursal (2003), B. Özkan (2004), Parlak (2009), Balyemez (2011), Kalsın (2016), Çolak (2018), Kurt (2018), Hirik (2020), Demirbilek (2020), Torusdağ & Aydın (2020), Demirel (2021), Kuyma (2022), Özkan (2023) çalışmalarında *bağdaşıklık* terimini; Subaşı Uzun (2013), Gürgün (2018), Özdemir (2022) ise *bağdaşıklık* terimini kullanır.

bağlı olduğu durumları kapsadığını ifade eder. Uzun’a göre ise (2013, s. 156) *bağdaşıklık*, metin tümceleri arasındaki bağı sağlayan dil bilgisel ve sözcüksel bağıntıdır. Bu ilişki yoluyla metin tümceleri birbiriyle birleşerek bir birim-bütün olarak metni biçimlendirir. Tümcelerin parçalarını hem dil bilgisel hem de sözcüksel olarak iki yönlü birbirine bağlar. Ürün metindeki bileşenler dil bilgisel biçimler ve uzlaşmalarla birbirine bağlıdır. Bir diğer deyişle, bir dil kullanıcısının dilin söz dizimine ilişkin bilgisi metinde bağdaşıklık bağıntısını yapılandırmasında önemli bir rol oynar.

Metinlerin bağdaşık bir kurguya sahip olup olmadığı farklı ölçütlerle değerlendirilmektedir. Halliday ve Hasan (1976), metinde bağdaşıklığı sağlayan ölçütleri beş ana bölümde incelemiştir. Bunlar; gönderim (reference), değiştirim (substitution), eksiltile yapılar (ellipsis), bağlama öğeleri (conjunction) ve sözcük bağdaşıklığıdır (lexical cohesion). Subaşı Uzun (1995) bağdaşıklığı gönderimsel ve biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık başlıkları altında inceler. Torosdağı ve Aydın (2020, s. 63-248) metnin yapısı başlığına dahil ettiği bağdaşıklık kavramını küçük ölçekli yapı olarak değerlendirerek sözcüksel ve dil bilgisel bağdaşıklık olarak inceler. Parlak (2009), Kurt (2018), B. Özkan (2004) gönderimsel ve biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık olarak ele aldıkları kavramı, gönderimsel açıdan öncül bağımsız gönderim öğeleri ve ardıl bağımlı gönderim öğeleri olarak inceler.

1.1. Gönderimsel bağdaşıklık (Reference)

Bağdaşıklık düzenekleri, genel olarak yüzey yapıyı kısaltan ve sadeleştiren bir mahiyette olup bu bağlamdaki en bilindik araç da metindeki gönderimlerdir (Torusdağ & Aydın, 2020, s. 94). Gönderim, “ardışık metin tümcelerindeki sözcükler arasında kurulan ve bu tümceler boyunca aynı metin varlığının farklı dil öğeleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak yinelenmesini sağlayan bağıntı” (Uzun, 2013, s. 157); “bir göstergeyi bir göndergeye bağlamak” (Vardar, 2002, s. 105); “metinde kullanılmış bir sözü tekrarlamak yerine sonraki cümle veya paragraflarda onu temsil eden kelime, kelime grubu ya da ekin kullanılması” (Seçkin vd. 2014, s. 342) şeklinde tanımlanabilir.

Gönderim unsurları tek başlarına bir manaya sahip değilken ancak bir başka öğeyle kurdukları gönderim ilişkisi aracılığıyla anlamsal bir değer kazanmaktadırlar (Torusdağ & Aydın, 2020, s. 94). Halliday ve Hasan’a göre (1976, s. 31-32) her dilde gönderim yapma özelliğine sahip bazı öğeler vardır. Bu öğelerin kendi başlarına bir anlamı yoktur ve anlamsal yorumlarını metindeki başka bir öğeden kazanırlar. Gönderim, anlamsal bir ilişki olduğundan gönderim ögesi, gönderimde bulunduğu dilsel birimin dil bilgisel yapısıyla uyumlu olmak gibi bir kısıtlamaya da tabi değildir. Gönderime dayalı ilişkide önemli olan gönderimi sağlayan öge ile gönderimde bulunulan unsur arasındaki anlamsal eşleşmedir.

Metin yüzeyinde görev alan birtakım bağdaşıklık araçlarının metni sadeleştirdiğini ve kısalttığını belirten Beaugrande ve Dressler (1981, s. 60) gönderim öğelerinin yerine

geçtiği unsurları daha belirli hâle getiren içerik taşıyıcılar olduğunu belirtir ve bu içerik taşıyıcı gönderim öğelerinin metinde geçen herhangi bir dilsel birimin yeniden belirlmesine gerek kalmadan metin kullanıcılarının zihninde güncel olarak tutmalarına olanak sağladığını ifade eder.

Halliday ve Hasan (1976, s. 31-37), gönderim öğelerini; dış gönderim (exophora) ve iç gönderim (endophora) şeklinde iki başlıkta sınıflandırır. Art gönderim (anaphora) ve ön gönderim (cataphora) bir iç gönderim ögesidir. Halliday ve Hasan'a göre bu gönderim türlerinden sadece *iç gönderim* metnin bağdaşıklığına hizmet eder çünkü metin içindeki düzenleniş ile doğrudan ilgili olan gönderim türü iç gönderimdir. İç gönderim, gönderim yapılan ögenin gönderim yapılma ânında söylenmiş veya henüz söylenmemiş olmasına göre "art gönderim" (anaphoric reference) ve "ön gönderim" (cataphoric reference) şeklinde kendi içinde ikiye ayrılır.

Kuyma'ya göre (2022, s.19) gönderim öğeleri üzerine yapılacak incelemeler, dil öğeleri arasındaki metin içi ilişkilerin belirlenmesine ve dolayısıyla metinlerin daha doğru yorumlanabilmesine imkân tanımaktadır. Özellikle Türk dilinin tarihî dönemlerinde verilen eserlerin bu çerçevede ele alınması, dönemlere özgü dil özelliklerini ve söylem çeşitliliğini kıyaslama imkânı verecektir.

Bu çalışmada Cümcümenâme metninin yapısal bütünlüğünü sağlayarak akıcılığını artıran ve dolayısıyla farklı coğrafyalarda da tanınır hâle gelmesinde önemli bir metinsel ölçütü olan *gönderimsel bağdaşıklık* üzerinde durulacaktır. Cümcümenâme, Hüsam Kâtip tarafından Harezmi Türkçesiyle yazılmış manzum bir mesnevidir.² Konusundan dolayı Kesikbaş Destanı ile ilişkilendirilir (İsa ile Kesikbaş Hikayesi/Hz. Ali ile Kesikbaş Hikayesi). Fuat Köprülü'ye göre (1980, s. 307-308), H. Kâtip, Feridüddin Attar'dan iktibas ettiği esere, Attar'da bulunmayan İslamî unsurları ekler. Muhtelif cehennemlerden, ahiret hâlinde, her cehennemde ne tür asiler bulunduğundan, onların çarpıtıldığı türlü cezalardan uzun uzun bahsederek Müslümanların kendilerine çekidüzen vermesini ister.

Eserin hem Harezmi sahasında hem de Anadolu-Çağatay muhitlerinde farklı nüshalarının bulunması³ ve çok bilinen bir halk hikayesiyle konu bakımından benzerlik gös-

² Türk edebiyatında Cümcümenâmeler hakkındaki bilgi veren Köprülü (1980, s. 307-308), Hüsam Kâtip tarafından 770'te yazılmış küçük bir manzum eser olarak açıkladığı eseri Kıpçak sahasına dahil eder.

³ Arzu Çiftoğlu Çabuk (2021); farklı coğrafyalarda ve dönemlerde yazılmış nüshaları bulunan eserin, Harezmi sahasında yedi nüshası (Alimcan İbrahimov I-II, Kazan I-II, St. Petersburg I-II-II) olduğunu ifade ederek bu nüshaları karşılaştırır. Çalışmalarında Hüsam Kâtip'e ait Cümcümenâme nüshalarından söz eden Toker ve Uygun (2019, s. 422-428); St. Petersburg (I-II), Kazan ve Tataristan Millî Kütüphanesi nüshalarının karşılaştırmalı yayını yapar (Toker & Uygun, 2020).

termesi kurgusunun metinsellik ölçütlerine uyduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu kurgusal zemin, metnin yayılmasını kolaylaştırmış ve sözlü geleneğe de katkı sunmuştur.

2.Yöntem

Çalışma kapsamında Cümcümenâme (CN)⁴ adlı eserde iç gönderimsel bağdaşıklığı sağlayan *eş gönderim*, *art gönderim* ve *ön gönderim* unsurları tespit edilerek metinden tanıklanmıştır. Her bir gönderim türüne göre *öncül/bağımsız* ve *ardıl/bağımlı* gönderim ögeleri sözcük/biçimbirim türü temelinde incelenmiştir. Elde edilen veriler eş gönderim ögesi = eş gönderim ögesi, öncül öge ← art gönderim ögesi, ön gönderim ögesi → ardıl öge şeklinde sözcük türlerine göre tasnif edilerek tablolara yansıtılmıştır.⁵ Öncül ve ardıl öge, metinde geçen kendi başına anlamlı dilsel birimleri; art gönderim ve ön gönderim ögeleri ise bu dilsel birimleri yineleme yoluyla belirli hâle getiren içerik taşıyıcılarını belirtir.

3. Cümcümenâme'de gönderimsel bağdaşıklık

Metnin bağdaşıklığını gösteren *iç gönderim* (endophora), gösterge ve gönderenin metin kurgusuna dahil olduğu gönderim türüdür. İç gönderimi sağlayan gönderim ögeleri, göndermelerinin metinde kendilerinden önce ya da sonra gelmesine göre *ön gönderim* ve *art gönderim* olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ancak aynı göndermeyi işaret eden göstergelerin yakınlığına bağlı olarak eş gönderim de iç gönderim olarak değerlendirilir.

Subaşı Uzun'a göre (1995, s. 38), bağlantılı bir dil olan Türkçe için gönderim ögelerindeki ekli yapılar dikkat çeker. Bu sebeple Türkçedeki gönderim ögelerinin *ardıl* ve *öncül ögeler* olarak tespiti gerekir. Bu açıdan bakıldığında Türkçe için saptanabilecek kişi, işaret, dönüşlülük zamirleri ve işaret sıfatları, gönderimin öncül ögelerini oluştururken; iyelik ekleri, belirtme hâl eki ve kişi ekleri Türkçenin ardıl gönderim ögeleri olarak kabul edilebilir.

3.2.1. Cümcümenâme'de eş gönderim

Eş gönderim, bir göndermeyi işaret eden göstergelerin bir arada kullanıldığı iç gönderim türüdür. Cümcümenâme'de kişi, dönüşlülük, işaret ve belirsizlik zamirleri aracılığıyla

⁴ Çalışmada Arzu Çiftoğlu Çabuk'un (2021) Harezmi Türkçesiyle yazılmış Cümcümenâme nüshalarını karşılaştırmalı olarak ele aldığı *Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Cümcüme Sultan Hikâyesi* (CN) adlı metin esas alınacak ve tanıklamalar bu metinden yapılacaktır: Çiftoğlu Çabuk, A. (2021). *Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Cümcüme Sultan Hikâyesi* (Tenkitli Metin-Türkiye Türkçesine Aktarım-Notlar-Dizin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

⁵ Metinde geçen art gönderimlerin incelenmesinde ve tablo gösteriminde Kuyma'nın (2022) "Bir Art Gönderim Ögesi Olarak Zamir ve İşaret Sıfatlarının Atebetü'l-Hakayık'taki Görünümleri" adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

yapılan *öncül/bağımsız eş gönderim*; belirtme hâl eki, iyelik ve kişi ekleri ile yapılan *ardıl/bağımlı eş gönderim* kullanımı örnekler aracılığıyla tespit edilmiştir.

3.2.1.1. Öncül/bağımsız eş gönderim

Cümcümenâme'de *öncül/bağımsız eş gönderimsel bağdaşıklık*, aynı göndergeye gönderim yapan zamirlerin birlikte kullanımıyla sağlanmıştır. *Zamir*, müstakil bir sözlük anlamı olmayan ancak bildirişimde daha önceden söz edilmiş bir kavramı karşılayan sözcük türüdür. Bu nedenle de dildeki esas varlık sebebi dil ekonomisi sağlamakla birlikte metinlerdeki gönderimsel bağdaşıklık kurmaktır.

3.2.1.1.1. Zamirler aracılığıyla öncül/bağımsız eş gönderim

Cümcümenâme'de öncül/bağımsız eş gönderim kişi, dönüşlülük, işaret ve belirsizlik zamirlerinin birbirlerine ya da bir ünlem grubuna gönderim yapmasıyla kurulmuştur:

a. Kişi zamiri = kişi zamiri dizilimi ile eş gönderim

Ol ermiş anlar cihānda üküş

Sanı yok kim yığışlar altun kümüş (CN, 213).

Eş gönderim öğeleri: ol = anlar

b. Kişi zamiri = dönüşlülük zamiri dizilimi ile eş gönderim

Bardım andın soğra hammāmğa men

Kim arıgsızdın özümni yuğay men (CN, 108).

Eş gönderim öğeleri: men = özümni⁶

Takı bir tā'ife kördim anda men

Kim özümni tutmadım hêç sanda men (CN, 210).

Eş gönderim öğeleri: men = özümni = men

Qaldı ol öz kulluğın tégürmege

Tiriglik şükranesin keltürmege (CN, 278).

Eş gönderim öğeleri: ol = öz⁷

Çünkü biz öz kanımızğa kirdük uş

Lā-cerem mundağ uqūbet kördük uş (CN, 267).

⁶ Örnek metinde kişi zamiri (men), dönüşlülük zamiri (öz), kişi zamiri kökenli kişi eki (yuğay men) eş gönderim unsuru iken aynı zamanda Cümcüme Sultan'a art gönderim yapar (CN, 88).

⁷ Örnek metinde eş gönderimi destekleyici ardıl bağımlı biçimbirimlerden iyelik ekleri (kullıg-ı, şük-rane-si) de kullanılmıştır.

Eş gönderim ögeleri: biz = öz⁸

Anlar olar ermiş öz kavlin buzup
Toğrı tilin buzup eğri söz tüzüp (CN, 208).

Eş gönderim ögeleri: anlar = olar = öz

İndi Cebrâil ol dem yêr yüzine
Bu haberni tégürdi **anıñ özine** (CN, 42).

Eş gönderim ögeleri: anıñ = özine

Çün tüketti ol kuruğ baş sözni
İsâge bildürdi **ol kendüzni** (CN, 87).

Eş gönderim ögeleri: ol = kendüzni

c. Kişi zamiri = işaret zamiri dizilimi ile eş gönderim

Anlar ermiş kim **bular** yolda turup
Baş kesip kan tökmişler yağı bolup (CN, 223).

Eş gönderim ögeleri: anlar = bular

ç. Belirsizlik zamiri = kişi zamiri dizilimi ile eş gönderim

Barça mestür erdi **anlar** yalañaç
Ne éginde ton bar ne başında tâc (CN, 231).

Eş gönderim ögeleri: barça = anlar

Körgil **anlarını** kim evvel keçtiler
Hem yaman hem yağşı **barça** köçtiler (CN, 4).

Eş gönderim ögeleri: anlarını = barça

Anlar ermiş kim burunun köterip
Yörür ermiş **her biri** men men tøyüp (CN, 197).

Eş gönderim ögeleri: anlar = her biri

d. Ünlem grubu = kişi zamiri dizilimi ile eş gönderim

Seslenme sözleri bildirişim anında gerçekleştiği için kendilerine gönderim yapan zamirlerle eş gönderim ilişkisindedir:

İsâ aydı ay kuruğ âdem başı
Êr mü érdirñ dünyâda **sen** yâ tişi

⁸ Örnek metinde eş gönderimi destekleyici ardıl bağımlı biçimbirimlerden kişi ekleri (kirdü-k, kördü-k) de kullanılmıştır.

Hoca mu érdirîş kul mu érdirîş aygıl sen
Bêg mü érdirîş sultân mu érdirîş aygıl sen (CN, 44-45).

Eş gönderim ögeleri: ay kurug âdem başı = sen

Baktı yazılmış alında iki hatt
Kim sen ay baş munça yörüp munça yat (CN, 34).

Eş gönderim ögeleri: sen = ay baş

Kim turur siz tēyü sordum korkudın
Aydılar bizler kirâmen kâtibîn (CN, 152).

Eş gönderim ögeleri: siz = bizler ⁹

e.Belirsizlik zamiri = belirsizlik zamiri dizilimi ile eş gönderim

Êrtesi bêgler vezîrler keldiler
Têgmesi bir türlüg dârû kıldılar (CN, 114).¹⁰
Oñmadı çün hêç biriniñ dârüsü
Bil kim artuğ boldı meñzim sarusı (CN, 115).

Eş gönderim ögeleri: tegmesi = hêç biri

Kim neçükdür her biri içre ne bar
Têgmesinde kayu kullarnı yanar (CN, 178).

Eş gönderim ögeleri: her biri = têgmesi

3.2.1.2.Ardıl/bağımlı eş gönderim

Cümcümenâme’de *ardıl/bağımlı eş gönderim*; belirtme hâl eki, iyelik ekleri ve kişi ekleri aracılığıyla yapılmıştır:

Men hod antêg meşgûl êrdim özime
Kim körünmes êrdi âlem közime (CN, 102).

Yukarıdaki örnek beyitte m. erdi-m (1.teklik kişi eki), öz+im/köz+im (iyelik eki 1.teklik şahıs) ile ardıl/bağımlı eş gönderim yapmıştır.

Men yatur men bî-haber öz hâlımdın
Ayrılıp êlgünümdin mülk mâlımdın (CN, 122).

⁹ Örnek metindeki eş gönderim unsurları aynı beyitteki “Kirâmen Kâtibîn” sözüne ön gönderim, bir önceki beyitteki “iki heybetlig ferîşte” (CN, 151) sıfat tamlamasına da art gönderim yapar.

¹⁰ Örnek metinde “tegmesi” zamirinin “begler, vezirler” öncülüyle art gönderim ilişkisi söz konusudur.

Yukarıdaki beyitte *men* kişi zamiri (öncül/bağımsız art gönderim ögesi), *yatur men* (1.teklik kişi eki), *öz* (dönüşlülük zamiri), *hâl+ım/ elgün+üm/mâl+ım* (iyelik 1.teklik şahıs eki) bir arada kullanılmak suretiyle ardıl/bağımlı eş gönderim yapılmıştır.

Aydı zamândın öziñge kelgey sen

Qavm karındaşlarını körgey sen (CN, 141).

Yukarıdaki beyitte *öz+iñ* (iyelik 2.teklik şahıs eki), *kelgey-sen/körgey-sen* (2.teklik şahıs eki), *karındaşlar+iñ* (iyelik eki 2.teklik şahıs) +nı (belirtme hâl eki) ile ardıl/bağımlı eş gönderim yapılmıştır.

Bütmez êrdük ilyâsnıñ tañrısına

Râzi êrdük özimiz égrisine (CN, 266).

Yukarıdaki beyitte *bütmez/râzi erdü-k* (1.çokluk kişi eki), *öz+imiz* (iyelik eki 1.çokluk şahıs) ile ardıl/bağımlı eş gönderim yapılmıştır.

Īsâ andın soñ vedâ' kıldı aña

Qoydı anı ketti özi yolına (CN, 277).

Yukarıdaki beyitte *v. kıldı/koydı/ketti* (görülen geçmiş zaman 3.teklik şahıs çekimi), *öz+i/ yol+ı* (iyelik eki 3.teklik şahıs) ile ardıl/bağımlı eş gönderim yapılmıştır.

Tilleri öz êşsesindin çıkıp

Qan irin tıylmas hêç andın aqıp (CN, 207).

Yukarıdaki beyitte *til+leri* (iyelik eki 3.çokluk şahıs), *ense+si* (iyelik eki 3.teklik şahıs) biçimbirimleri ile ardıl/bağımlı eş gönderim yapılmıştır.

3.2.2. Cümcümenâme'de art gönderim (Anaphora)

Art gönderim; “bir sözcük, ek veya ifadenin metin içinde kendinden önce söylenmiş başka sözcük ve ifadeleri işaret etmesi” (Balyemez, 2011, s. 30); sözcüde daha önce kullanılmış bir biçime (öncül) daha sonra gelen bir öge (özellikle de bir adıl) aracılığıyla gönderme yapılması sonucu gerçekleşen söz dizimsel süreç (Vardar, 2002, s. 224); “metnin daha önce kullanılmış bir unsuruna daha sonra gelen bir ögeyle gönderme yapılması (Onursal, 2003, s. 9); “iki kesit arasında bulunan sözce ya da sözcüler grubu içerisindeki yoruma dayalı ilişkiler”; bir kesitin bir başka kesit tarafından yeniden kullanılması” (Günay, 2018, s. 219) olarak tanımlanmaktadır.

Bir metinde kavramsal içerikle ilgili bir bilgi genellikle önceden açıklanıp daha sonra o bilgiye gönderimde bulunulduğundan en yaygın gönderim türü art gönderimdir (Beaugrande & Dressler, 1981, s. 60). Torusdağ ve Aydın'a göre (2020, s. 101), göndermeleri aynı olan her bir gösterge arasında mevcut olan art gönderim ilişkisi sayesinde

çizgisellik ve süreklilik sağlanmakta, aynı zamanda metnin bağlaşıklığı ve izleksel gelişimi de gerçekleşmektedir.

Günay (2003, s. 63-65), kullanım biçimlerine göre on farklı art gönderimden söz eder: adil kullanımı ile art gönderim, sözcüksel art gönderim, gösterilenin yinelenmesi olarak art gönderim, gösterenin yinelenmesi olarak art gönderim, gönderenin yinelenmesi olarak art gönderim, çağrışımsal art gönderim, belirteçle yapılan art gönderim, ortak göndergesi olan art gönderim, çok bağımlı art gönderim, ön varsayımsal art gönderim.

Cümcümenâme'de kişi, işaret, belirsizlik, dönüşlülük zamirleri ve işaret sıfatları aracılığıyla yapılan *öncül/bağımsız*; belirtme hâl eki ile iyelik ve kişi ekleri aracılığıyla yapılan *ardıl/bağımlı art gönderim* örnekler aracılığıyla tespit edilmiştir.

3.2.2.1.Öncül/bağımsız art gönderim

Cümcümenâme'de *öncül/bağımsız art gönderimsel bağdaşıklık*; kişi, işaret, belirsizlik, dönüşlülük zamirleri ve işaret sıfatlarıyla sağlanmıştır.

3.2.2.1.1. Zamirler aracılığıyla art gönderim

Metinde öncül/bağımsız bağdaşıklığı kuran kişi, işaret, belirsizlik ve dönüşlülük zamirleri; ad/ad tamlaması, sıfat tamlaması, tümce gibi dil öğelerine gönderim yapmaktadır:

a.Ad tamlaması ←kişi zamiri dizilimi ile art gönderim

Meryem oğlu çün nazar kıldı aña
İbret alıp hayrân içre kaldı taña
Aydı vallâh körüpdür men neçe baş
Körmedim men yeryüzinde munça baş (CN, 32-33).

Öncül öge: Meryem oğlu

Art gönderim ögesi: men

b.Sıfat tamlaması ←kişi zamiri dizilimi ile art gönderim

İsâ aydı ay kuruğ âdem başı
Èr mü erdiñ dünyâda yâ sen tişi (CN, 44).¹¹
Tıñla èmdi hâlimni aydam saña
Kim neler keldi cihân içre maña (CN, 50).

Öncül öge: kuruğ âdem başı

¹¹ Örnek beyitte art gönderimin öncül ögesi, aynı zamanda *sen* kişi zamiriyle eş gönderim ilişkindedir.

Art gönderim ögesi: *sen, saña*

*Munça şâhlar kim cihānga keldiler
Pes eşitiñ kim **anlar** ne kıldılar* (CN, 284).

Öncül öge: *munça şâhlar*

Art gönderim ögesi: *anlar*

c.Ad/ad tamlaması ← işaret zamiri dizilimi ile art gönderim

*Ol êrmiş anlar cihānda üküş
Sanı yoğ kim yığmışlar **altun kümüş*** (CN, 213)
*Ne **munı** hağ bērdi tēp bilür êrmiş
Ne biliş ne yat ne özi yēr êrmiş* (CN, 214).

Öncül öge: *altun, kümüş*

Art gönderim ögesi: *munı*

*Ay cihān bākīdür tēgenler kanı
Êşitiñ **dünyā işin** biliñ **ānı*** (CN, 1).

Öncül öge: *dünyā işin*

Art gönderim ögesi: *ānı*

ç.Sıfat tamlaması ← işaret zamiri dizilimi ile art gönderim

İşaret zamirleri, niteleme ya da işaret sıfatlarıyla kurulmuş bir sıfat tamlamasına gönderim yapılabilir:

*Yüzim üzre sürep alıp bardılar
Bir uluğ vādī içine kıttılar
Ol uluğ vādī atı esfel emiş
Kim azābı sad hezār elvān emiş
Yana kördim **anda** bir tábüt yatur* (CN, 242-244).

Öncül öge: *bir uluğ vādī, ol uluğ vādī*

Art gönderim ögesi: *anda*

*Haviye evvel **tamuğnıñ** atıdur
Kim **anıñ azābı** otı kıttıdur* (CN, 183).

Öncül öge: *evvel tamuğ*

Art gönderim ögesi: *anıñ*

*Çün **bu âlem** aqıbet yoğ bolısar
Mundağılar hēç bākī kalmayısar* (CN, 1-2).

Öncül öge: *bu âlem*

Art gönderim ögesi: *mundağılar*

İşret içinde erken eşit sözim
 Tüştü **bir zevcemge** nāgāh bu közim
 Aldım **anı** yanıma zewk étmege
 Birge yatıp kuçup ayş étmege (CN, 99-100).

Öncül öge: bir zevcem

Art gönderim ögesi: anı

Kefenimdin bir kesekni üzdiler
 Kılğan işlerimni **anda** yazdılar (CN, 153).

Öncül öge: kefenimdin bir kesek

Art gönderim ögesi: anda

Èkkisiniñ kolında **otdın amūd**
 Kim **anı** körmüş erdi ād-ı semūd (CN, 156).

Öncül öge: otdın amūd

Art gönderim ögesi: anı

Urdılar ağzımğa ünüm uçurdılar
Bir kadeh zehr küçün içürdiler
Anı içdim erse mağzım oynadı
 Yüregim kesildi içim kaynadı (CN, 165-166).

Öncül öge: bir kadeh zehr

Art gönderim ögesi: anı

Yana ol yerdin meni köterdiler
Yetmiş arşun silsilege tartdılar
 Ağzım açıp sokdılar **anı** küçün
 Kaķıp eñsemdin çıkardılar uçun (CN, 169-170).

Öncül öge: yetmiş arşun silsile

Art gönderim ögesi: anı

Tahtgāhım **bir mu'azşam şehri** edi
 Eşit **anda** taķı nelerim bar edi (CN, 53).

Öncül öge: bir mu'azşam şehri

Art gönderim ögesi: anda

Ne sıfatlığdur **ol uçmağ ol tamuğ**
 Kördün erse sözlegil **anı** kamuğ (CN, 91).

Öncül öge: ol uçmağ, ol tamuğ

Art gönderim ögesi: anı

d.Tümce ←işaret zamiri dizilimi ile art gönderim*Cân ne türlüğ bêrdiñ anı sözlegil**Gürda ne kördüñ hikâyet eylegil (CN, 89).***Öncül öge:** Cân ne türlüğ bêrdiñ**Art gönderim ögesi:** anı*Âhiriñ ne boldı anı şerh kıl**Yoksa koy bu dünyâ sözün tarh kıl (CN, 92).***Öncül öge:** Âhiriñ ne boldı**Art gönderim ögesi:** anı**e.Ad/ad tamlaması ←belirsizlik zamiri dizilimi ile art gönderim**

Cümcümenâme’de 6-12.beyitler arasında adı geçen tarihi kişilere “her birisi” belirsizlik zamiriyle art gönderim yapılmıştır:

*Her birisi bu cihânnı tuttılar**İllâ eşit kim soñında nettiler (CN, 13).*

Öncül öge: Âdem, Nüh, Hâlîl, Celîl, Şafvân, Husrev, Şîrîn, Zü’lkarneyn, Daqyânüs, Rüstem, İsfendiyâr, Nüşîrevân, Maḥmûd Şâh-ı Ğaznevi, İbrâhîm Edhem, Çıñğis, Hülâğ (CN, 6-12).

Art gönderim ögesi: her birisi*Ërtesi bêgler vezîrler keldiler**Têgmesi bir türlüğ dârû kıldılar (CN, 114).***Öncül öge:** bêgler, vezîrler**Art gönderim ögesi:** têgmesi*Çün kamuğ kavmım haşem keldiler**Meni antêg hâl içinde kördiler (CN, 119).**Kimsene hastalıkımğa bir sebeb**Buluban tapkay mu men sıhhat aceb (CN, 121).***Öncül öge:** kamuğ kavmım**Art gönderim ögesi:** kimsene**f.Sıfat tamlaması ←belirsizlik zamiri dizilimi ile art gönderim***Çewre yanımda hâtûn kırnaqlarım**Kimi tâcım tutar kimi tonlarım (CN, 98).***Öncül öge:** hatun kırnaqlarım**Art gönderim ögesi:** kimi*On sekiz miñ mu’teber bêgler kamuğ*

Künde êkki kez kıılır êrdi tapuğ (CN, 59).

Öncül öge: on sekiz miñ mu'teber bégler

Art gönderim ögesi: kamuğ

Yüz miñ êrdi ol çerigim saķışı

Her biriñe tözmez êrdi miñ kişi (CN, 71).

Öncül öge: ol çerig

Art gönderim ögesi: her biri

Kétti anlar keldi êkki gür yara

Êkki sûret biri kök biri kara (CN, 155).

Sözlemedim êrse kaçıp turdılar

Her biri bir kürzi birle urdılar (CN, 160).

Öncül öge: êkki sûret

Art gönderim ögesi: her biri

İsâ aydı ay kuruğ baş sözlegil

Ol tamuğlarını yana vasf eylegil

Kim neçükdür her biri içre ne bar

Tégmesinde kayu kullarını yanar (CN, 177-178).

Öncül öge: ol tamuğlar

Art gönderim ögesi: her biri, tégmesi

g.Ad ← dönüşlülük zamiri dizilimi ile art gönderim

Yatdılar bir pâre bözge çulğanıp

Tenleri öz kanlarığa bulğanıp (CN, 14).

Öncül öge: Âdem, Nüh, Halil, Celil, Şafvân, Husrev, Şirin, Zü'lkarneyn, Daqyânüs, Rüstem, İsfendiyâr, Nüşirevân, Maħmüd Şâh-ı Gaznevi, İbrâhîm Edhem, Çıngıs, Hülâg (CN, 6-12).

Art gönderim ögesi: öz

Sıfat tamlaması ← dönüşlülük zamiri dizilimi ile art gönderim

Bâğ içinde tégme bir nergis çıkar

Öz tonları zülfidür közüñ bakar (CN, 19).

Öncül öge: tégme bir nergis

Art gönderim ögesi: öz

3.2.2.1.2. Sıfatlar aracılığıyla art gönderim

Metinde öncül/bağımsız bağdaşıklığı kuran işaret sıfatları; ad/ad tamlaması, sıfat tamlaması, zarf-fiil grubu, tümce gibi dil ögelerine gönderim yapmaktadır:

a.Ad/ ad tamlaması ←işaret sıfatları dizilimi ile art gönderim

Ay **cihân** bākīdür tēgenler **kanı**

Ėşitiñ **dünyâ** işin bilin anı

Çün **bu âlem** akıbet yok bolısar

Mundağılar hēç bākī qalmayısar (CN, 1-2).

Öncül öge: cihân, dünyâ

Art gönderim ögesi: bu âlem¹²

kanı çıñgis kanı hülâg bu kamuğ

Yâ melik buhtu'n-nasır mekkâre muğ (CN, 12).

Öncül öge: Çıñgis, Hülâg

Art gönderim ögesi: bu kamuğ

Keldiler birkaç kişi köterdiler

Aldılar **haq yérine** tēgürdiler (CN, 144).

Yana **ol yérđin** meni köterdiler

Yétmiş arşun silsilege tartdılar (CN, 169).

Öncül öge: haq yeri

Art gönderim ögesi: ol yér

Āhirin ne boldı anı şerh kıl

Yoksa koy bu **dünyâ sözün** tarh kıl (CN, 92)

Kıldın ėmdi yawlaq **ağır su'âl**

Kanı bu sözni aymağa mende hâl (CN, 95)

Öncül öge: dünyâ sözi/ ağır su'âl¹³

Art gönderim ögesi: bu sözni

Kétti ol **miskinnin köñli** yıkulur

Çün köñül yıkıldı ayruq ne qalur

Qaldı virân **ol köñülni** tapmadım

Soñra köp izdedim anı tapmadım (CN, 105-106).

Öncül öge: miskinnin köñli

Art gönderim ögesi: ol köñülni

¹² Bu metinde art gönderimin yanı sıra yakın anlamlı sözcüklerin yinelenmesiyle oluşan sözlüksel bağdaşıklık unsuru da mevcuttur.

¹³ Bu örnekte işaret sıfatı hem bir ad tamlamasına hem de bir sıfat tamlamasına gönderim yapar.

b.Sıfat tamlaması ←işaret sıfatı dizilimi ile art gönderim

Kördi **bir sahrānı** kim hoş murğzār
 Suwlar aqar kuşlar uçar zār zār (CN, 28).
 Kördi **ol sahrāda** bir sahrā taşı
 Yana ol taş üzre bir ādem başı (CN, 30).

Öncül öge: bir sahrānı

Art gönderim ögesi: ol sahrāda

Tegme hātūnga **miñer kırnaq** bėrip
 Kim satun almıř ėrdim yarmaq bėrip
 Her biri bir ħurıga meñzer ėdi
Ol kamuğ meni kuçmağa zār ėdi (CN, 65-66).

Öncül öge: miñer kırnaq

Art gönderim ögesi: ol kamuğ

Bir faķır keldi iħsān tileyür
 Çıktı ħāssa kör ħod ne eylemiş
 Barıp **ol miskiñge** kaťıg sözlemiř (CN, 101-104).

Öncül öge: bir faķır

Art gönderim ögesi: ol miskiñge

Barıp **ol suw yaķasında** oturup
 Vuźu' kılır ėrdi **ol yėrde** durup (CN, 29).

Öncül öge: ol suw yaķası

Art gönderim ögesi: ol yėr

Aydı vallāh körüpdür men **neçe baş**
 Körmedim men yėryüzinde **munça baş** (CN, 33).

Öncül öge: neçe baş

Art gönderim ögesi: munça baş

c.Zarf-fiil grubu ←işaret sıfatı dizilimi ile art gönderim

‘Īsā peygamber ħayrān içre **ķalıp**
Ol dem ol ėkki közin kökge tikip (CN, 36).

Öncül öge: ‘Īsā peygamber ħayrān içre ķalıp

Art gönderim ögesi: ol dem

Ėkki süret biri kök biri ķara

Kördüm érse titremek tuttı meni
 Aydım ay cümcüme ne kıldın katı
 Kelip **ol dem** meni muhkem tuttılar
 Sordılar heybet birle korçuttılar (CN, 155-158).

Öncül öge: biri kök biri kıara êkki sûret kördüm érse
Art gönderim ögesi: ol dem

Minj hüner bolsa bir érge köp degül
 Çün **bañıl bolsa ol anda** yöp degül (CN, 216).

Öncül öge: çün bañıl bolsa
Art gönderim ögesi: ol anda

ç.Tümce ← işaret sıfatı dizilimi ile art gönderim

Meclisimde **bu kamuğ işler édi**
 Êmdi saqınur men **ol tüşler édi** (CN, 70).

Öncül öge: yétti minj mutribçi (minj çeng minj kopuz, minj nây, minj borğu, minj çalğu, minj def çalar édi; minj tabl, minj urğu, cimbal, minj kef urar édi) (CN, 67-69).
Art gönderim ögesi: 1.bu kamuğ işler 2.ol tüşler

Bardım andın soñra ãammâmğa men
 Tüştüm **ol dem** yerge közüm kararıp
 Kaçtı kanım kıaldı meñzim sarğayıp (CN, 108-110).

Öncül öge: bardım andın sonra ãammâmğa men
Art gönderim ögesi: ol dem

3.2.2.2.Ardıl/bağımlı art gönderim

Cümcümenâme'de ardıl/bağımlı art gönderim; iyelik ekleri, belirtme hâl eki ve kişi ekleri aracılığıyla yapılmıştır:

Hağ buyurdu cebrâ'ılge ol zamân
 Kim **selâmımnı** elt rûñumge revân (CN, 39).

Yukarıdaki örnek beyitte *selâm* sözcüğüne eklenen 1.teklik şahıs iyelik eki ve belirtme hâl eki *Hağ* sözcüğüne ardıl/bağımlı art gönderim yapmıştır.

Qullarım çün meni antég kördiler
 Köterip **boyunlarığa aldılar** (CN, 111).

Qorqa éymenü **su'al kıldım** aña
 Kim neçük altı yüzüñ bar ayt **maña** (CN, 128)

Yukarıdaki örnek beyitlerde geçen (I) kıllar+ım (iyelik 1.teklik şahıs), kördi-ler/aldılar (3.çokluk kişi eki), boyun+ları (iyelik eki 3.çokluk şahıs); s. kıldı-m (1.teklik kişi eki), maña sözleriyle Cümcüme Sultan'a ardıl/bağımlı art gönderim yapılmıştır.

Her birimiz bir melik êrdük burun

Êmdi uş munda boldı bizge orun (CN, 247).

Yukarıdaki örnek beyitte ve *biz* (öncül/bağımsız art gönderim ögesi) ve *her biri+miz* (iyelik eki 1.teklik şahıs), *erdi-k* (1.çokluk şahıs eki) ile Cümcüme Sultan'a ardıl/bağımlı art gönderim yapılmıştır.

Yana ilgeri yüzümüni ol zamân

Açsam kelgey ol zamân fahr-ı cihân (CN, 132).

Yukarıdaki örnek beyitte *yüz+üm+ni* (iyelik eki 1.teklik şahıs + belirtme hâl eki), *açsam* (1.teklik şahıs eki) ile Cümcüme Sultan'a ardıl/bağımlı art gönderim yapılmıştır.

3.2.3. Cümcümenâme'de ön gönderim (Cataphora)

Ön gönderim, “bir sözcük ya da sözcük öbeğinin daha sonra kullanılan bir sözcüğe ya da sözcük grubuna gönderimde” bulunduğu ve gönderim ögesinin gönderimde bulunan nesnenin ya da şahsın adı ya da ne olduğu anılmadan önce zikredildiği gönderim çeşididir. Ön gönderim yapıldıktan sonra gönderimde bulunan şey açıkça belirtilir ve böylelikle gönderim bir anlam kazanır (Torusdağ & Aydın, 2020, s. 97). Art gönderimin simetrisini oluşturan ve ona kıyasla daha az kullanılan ön gönderim, metnin akıcılığını sağlamada dikkat ve merak duygusunu canlı tutan önemli bir unsurdur. Kullanıldığı yerlerde belirsizlik oluşturarak anlamsal yorum yapmayı geciktirse de anlama ulaşma güdüsünü canlı tutarak okurun metne odaklanmasını artırır.

Cümcümenâme'de ön gönderim; kişi, işaret, belirsizlik, dönüşlülük zamirleri ve işaret sıfatları aracılığıyla yapılan *öncül/bağımsız* ve kişi ekleri aracılığıyla yapılan *ardıl/bağımlı* örnekler aracılığıyla tespit edilmiştir.

3.2.3.1.Öncül/bağımsız ön gönderim

Cümcümenâme'de *öncül/bağımsız ön gönderimsel bağdaşıklık*; kişi, işaret, belirsizlik ve dönüşlülük zamirleri ve işaret sıfatları ile sağlanmıştır.

3.2.3.1.1. Zamirler aracılığıyla ön gönderim

Metinde kişi, işaret ve dönüşlülük zamirleri; ad, sıfat tamlaması, tümce gibi dil öğelerine ön gönderim yapmaktadır:

a. Kişi zamiri → ad dizilimiyle ön gönderim*Aydı üstün yüzüm açsam cān bërür**Kökde kim **anlar ferîşteler** érür (CN, 129).***Ön gönderim ögesi:** anlar**Ardıl öge:** ferîşteler**b. Kişi zamiri → sıfat tamlaması dizilimiyle ön gönderim***Burunda **men yigit bir âdem** édim**İllâ heybetde misl-i arslan édim (CN, 73).***Ön gönderim ögesi:** men**Ardıl öge:** yigit bir âdem**c. Kişi zamiri → tümce dizilimiyle ön gönderim***Çün cihān sultanlığı soñı budur**Vay **aña** kim **şāh bolup gāfil yörür** (CN, 250).***Ön gönderim ögesi:** aña**Ardıl öge:** şāh bolup gāfil yörür*Körgil **anlarını kim evvel kēçtiler******Hem yaman hem yañşı barça köçtiler** (CN, 4).***Ön gönderim ögesi:** anlarını**Ardıl öge:** Evvel kēçtiler, yaman yañşı köçtiler**ç. İşaret zamiri → tümce dizilimiyle ön gönderim***Hazretindin tilegim **ol** kim yana****Bergey sen can uşbu çürimiş tene** (CN, 271).***Ön gönderim ögesi:** ol**Ardıl öge:** Bergey sen can uşbu çürimiş tene**d. İşaret zamiri → sıfat tamlaması dizilimiyle ön gönderim*****Anı** kördim kim közimge nāgehān**Bir uluğ sahrā köründü **bu cihān** (CN, 123).***Ön gönderim ögesi:** anı**Ardıl öge:** bu cihān***Anlar** érmiş dünyada **ol kıawm** kim**Hem ribā yeyer érmiş hem māl yetim (CN, 219).***Ön gönderim ögesi:** anlar**Ardıl öge:** ol kıawm

e.Dönüşlülük zamiri→ ad dizilimiyle ön gönderim*Özüm danlu atım érdi cümcüme**San yok érdi lâ'l yâkût incime (CN, 74).***Ön gönderim ögesi:** özüm**Ardıl öge:** Cümcüme**3.2.3.1.2.Sıfatlar aracılığıyla ön gönderim**

Metinde işaret sıfatları; ad/ad tamlaması, tümce ve ünlem grubu gibi dil ögelerine ön gönderim yapmaktadır:

a.İşaret sıfatı→ ad/ad tamlaması dizilimiyle ön gönderim*Munça türlüğ māl ni'metni koyup**Mülkni hem tahtı hem bahtı koyup (CN, 15).***Ön gönderim ögesi:** munça türlüğ māl ni'met**Ardıl öge:** mülk, taht, baht*Kanı ol mahmūd şâh-ı ğaznevî**Kim turur sûretde dürüst ma'nî (CN, 10).***Ön gönderim ögesi:** ol Mahmud**Ardıl öge:** şâh-ı Ğaznevî**b.İşaret sıfatı→ tümce dizilimiyle ön gönderim***Yâ nebiyyallâh eşitgil bu sözim**Kim neler körüpdür anda bu közim (CN, 193).***Ön gönderim ögesi:** bu sözüm**Ardıl öge:** Neler körüpdür anda bu közim (CN, 194-239 cehennem halklarının tasviri)*Çün tirildi turdı açıldı közi**İsâge aydı burun uşbu sözi**Âġâz kıldı lâ ilâhe illa'llâh tedi**Hem nebî sen İsâ rûhullâh tedi (CN, 275-276).***Ön gönderim ögesi:** uşbu sözi**Ardıl öge:** Lâ ilâhe illa'llâh, hem nebî sen İsâ rûhullâh*Ol kişiler tuz êkmekni yér êmiş**Ne tuz êmek haķını bilmes êmiş (CN, 226).***Ön gönderim ögesi:** ol kişiler

Ardıl öge: tuz ekmekni yer êmiş, tuz ekmek hakını bilmes êmiş

c.İşaret sıfatı→ ünlem grubu dizilimiyle ön gönderim

*İsâ sordı yana **ol başdın** su'âl*

*Kim yana sözlegil **ay sâhib-zilâl** (CN, 88).*

Ön gönderim ögesi: ol baş

Ardıl öge: *ay sâhib-zilâl*

3.2.3.2. Ardıl/bağımlı ön gönderim

Cümcümenâme'de ardıl/bağımlı ön gönderim kişi ekleri aracılığıyla sağlanmıştır:

*Çün anı **tınladı** 'İsâ yığladı*

*İbâdetge **katıgrağ** bêl bağladı (CN, 176).¹⁴*

Yukarıdaki beyitte *-dı* görülen geçmiş zaman 3.teklik şahıs çekimi, *tınladı* sözcüğünde Hz. İsa'ya ardıl/bağımlı ön gönderim yapar.

*Andın aydı **tınlağıl** kim aytayım*

*Neçe menziller **kördim şerh êteyim** (CN, 179).*

Tınla-ğıl (emir kipi 2.teklik şahıs) ... ayt-ayım (emir-istek kipi 1.teklik şahıs), kör-dim (görülen geçmiş zaman 1.teklik şahıs) ... ş. êt-eyim (emir-istek kipi 1.teklik şahıs) aracılığıyla sonraki beyitlerde yapılacak tasvirlerle ardıl/bağımlı ön gönderim yapılmıştır.

4.Tablolar

Tablo 1: Cümcümenâme'de öncül/bağımsız eş gönderim

Zamirler aracılığıyla eş gönderim (2.2.1.1.1.) ¹⁵			
Eş gönderim ögesi = eş gönderim ögesi			
Öncül/ba- gımlı	Kişi zamiri	ol = anlar (CN, 213)	Kişi zamiri
		barça = anlar (CN, 231) anlarını = barça (CN, 4) anlar = her biri (CN, 197)	Belirsizlik zamiri

¹⁴ Örnek beyitte *yığladı* ve *bağladı* sözleriyle aynı zamanda Hz. İsa'ya ardıl/bağımlı art gönderim yapılmıştır.

¹⁵ Alıntıların çalışmada ele alındığı maddeleri göstermektedir.

		ay kuruğ âdem başı = sen (CN, 44-45) sen = ay baş (CN, 34) siz = bizler (CN, 152)	Ünlem grubu
		men = özümni (CN, 108) men = özümni = men (CN, 210) ol = öz (CN, 278) anlar = olar = öz (CN, 208) anı = özine (CN, 42) ol = kendüzni (CN, 87)	Dönüştürme zamiri
		anlar = bular (CN, 223)	İşaret zamiri
	Belirsizlik zamiri	tegmesi = heç biri (CN, 115) her biri = tégmesi (CN, 178)	Belirsizlik zamiri

Tablo 2: Cümcümenâme’de öncül/bağımsız art gönderim

Zamirler aracılığıyla art gönderim (2.2.2.1.1.) öncül öge ← art gönderim ögesi				
Öncül/Bağımsız	Ad tamlaması	Meryem oğlu ← men (CN, 32-33)	Kişi zamiri	
	Sıfat tamlaması	kuruğ âdem başı ← sen, saña (CN, 50) munça şahlar ← anlar (CN, 284)		
	Ad	altun, kümüş ← munı (CN, 214)	İşaret zamiri	
	Ad tamlaması	dünyâ işi ← anı (CN, 1)		
	Sıfat tamlaması	bir uluğ vâdi, ol uluğ vâdi ← anda (CN, 242-244) evvel tamuğ ← anı (CN, 183) bu âlem ← mundağlar (CN, 1-2) bir zevcem ← anı (CN, 99-100) kefenimdin bir kesek ← anda (CN, 153) otdın ‘amüd ← anı (CN, 156) bir kadeh zehr ← anı (CN, 166) yetmiş arşun silsile ← anı (CN, 169-170) bir mu’azzam şehir ← anda (CN, 53) ol uçmağ, ol tamuğ ← anı (CN, 91)		
		Tümce		Cân ne türlüğ bérdirin ← anı (CN, 89) Âhırin ne boldı ← anı (CN, 92)

Ad	Âdem, Nüh, Hâlîl, Celîl, Şafvân, Hüsrev, Şîrîn, Zü'lkarneyn, Daqyânûs, Rüstem, İsfendiyâr, Nüşîrevân, Maḥmûd Şâh-ı Ğaznevi, İbrâhîm Edhem, Çıḡgis, Hülâġ ← her birisi (CN, 6-12) bêġler, vezîrler ← tēġmesi (CN, 114)	Belirsizlik zamiri
Sıfat tamlaması	ķamuġ ķavmım ← kimsene (CN, 119-121) ḡatun ķırnaķlarım ← kimi (CN, 98) on sekiz miñ mu'teber bêġler ← ķamuġ (CN, 59) ol çerig ← her biri (CN, 71) ēkki sûret ← her biri (CN, 160) ol tamuġlar ← her biri, tēġmesi (CN, 177-178)	
Ad	Âdem, Nüh, Hâlîl, Celîl, Şafvân, Hüsrev, Şîrîn, Zü'lkarneyn, Daqyânûs, Rüstem, İsfendiyâr, Nüşîrevân, Maḥmûd Şâh-ı Ğaznevi, İbrâhîm Edhem, Çıḡgis, Hülâġ ← öz (CN, 14)	Dönüşlülük zamiri
Sıfat tamlaması	tēġme bir nergis ← öz (CN, 19)	
Sıfatlar aracılıġıyla art gönderim (2.2.2.1.2) öncül öġe ← art gönderim öġesi		
Ad	cihân, dünyâ ← bu âlem (CN, 1-2) Çıḡgis, Hülâġ ← bu ķamuġ (CN, 12)	İşaret sıfatı
Ad Tamlaması	ḡaķ yeri ← ol yer (CN, 169) dunyâ sözi ← bu sözni (CN, 95) miskinnîñ kõñli ← ol kõñülni (CN, 105-106)	
Sıfat Tamlaması	bir saḡrânı ← ol saḡrâda (CN, 28-30) miñer ķırnaķ ← ol ķamuġ (CN, 65-66) bir faķîr ← ol miskînge (CN, 101-104) ol suw yaķası ← ol yer (CN, 29) neçe baş ← munça baş (CN, 33)	
Zarf-fiil grubu	İsâ peyġamber ḡayrân içre ķalıp ← ol dem (CN, 36) biri kök biri ķara ēkki sûret kördüm erse ← ol dem (CN, 155-158) ķün baḡîl bolsa ← ol anda (CN, 216)	
Tümce	yētti miñ mutribçi (CN, miñi ķeng miñi ķopuz, miñi nây, miñi borġu, miñi çalġu, miñi def çalar ēdi; miñi tabl, miñ urġu, cimbal, miñi kef urar ēdi) ← 1.bu ķamuġ işler 2.ol tüşler (CN, 70) bardım andın sonra ḡammâmġa men ← ol dem (CN, 108-110)	

Tablo 3: Cümcümenâme’de öncül/baġımsız ön gönderim

Zamirler aracılığıyla ön gönderim (2.2.3.1.1) ön gönderim ögesi → ardıl öge			
Öncül/bağımsız	Kişi zamiri	Anlar → feriştelere (CN, 129)	Ad
		Anı → bu cihân (CN, 123) Anlar → ol kıawm (CN, 219) Men → yigit bir âdem (CN, 73)	Sıfat tamlaması
		Aña → şah bolup gâfil yürür (CN, 250) Anlarını → Evvel keçtiler, yaman yahşı köçtiler (CN, 4)	Tümce
	İşaret zamiri	Ol → Bergey sen can uşbu çürimiş tene (CN, 271)	Tümce
	Dönüşlülük zamiri	Özüm → Cümcüme (CN, 74)	Ad
	Sıfatlar aracılığıyla ön gönderim (2.2.3.1.2) ön gönderim ögesi → ardıl öge		
	İşaret sıfatı	munça türlüğ mâl ni`met → mülk, taht, baht (CN, 15)	Ad
		ol Mahmud → şah-ı Ğaznevî (CN, 10)	Ad tamlaması
		bu sözüm → Neler körüpdür anda bu közim (CN, 193) ol kişiler → tuz ekmekni yer, tuz ekmek haķını bilmes (CN, 226) uşbu sözi → Lâ ilâhe illa'llâh, hem nebî sen 'İsâ rûhullâh (CN, 275-276)	Tümce
		ol baş → ay sâhib-zilâl (CN, 88)	Ünlem grubu

5.Sonuç

Harezmi Türkçesi eserlerinden Cümcümenâme, Anadolu ve Çağatay sahalarında da nüshaları bulunan manzum bir mesnevidir. Eserin içeriğinin farklı coğrafyalarda farklı adlarla yayılması ve sözlü edebiyatta da yer bulması metnin kurgusunun metinsellik ölçütlerini karşıladığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında Cümcümenâme'de gönderimsel bağdaşıklık unsurları incelenmiş ve tespit edilen gönderimler öncül/bağımsız, ardıl/bağımlı olma niteliklerine göre eş gönderim, art gönderim ve ön gönderim açısından ele alınmıştır. Aynı zamanda gönderimlerin işaret ettiği öncül ve ardıl ögeler de sözcük türü açısından incelenmiştir.

Gönderimler, metin kurgusu gereği yinelenmesi gereken sözcük, tamlama, söz grubu ve cümlelerin aynen tekrarını önleyerek anlatıma akıcılık kazandıran bağdaşıklık öğeleridir. Zamirler ve işaret sıfatları yardımıyla metni oluşturan tümceler arasında bağlantı kurularak metnin bütünlüğü, dolayısıyla bağdaşıklığı sağlanmış olur.

Çalışmada en fazla örneği tespit edilen gönderim türü art gönderimdir. Metinde öncül/bağımsız art gönderim, zamirler ve sıfatlar aracılığıyla yapılmıştır. Art gönderim ögesi olarak kişi, işaret, belirsizlik, dönüşlülük zamirleri ile işaret sıfatları; ad, ad tamlaması, sıfat tamlaması gibi sözcük türlerine gönderim yapmıştır. Bunlara ek olarak tümce ve zarf-fil grubu yapısındaki öncül ögelerin kullanımı dikkat çekicidir: Cân ne türlüğ bêrdin ← anı (CN, 89), İsâ peygamber hayrân içre alıp ← ol dem (CN, 36), çün bahîl bolsa ← ol anda (CN, 216) vb.

Metinde art gönderime oranla daha az örneği bulunan *öncül/bağımsız ön gönderim* de zamirler ve sıfatlar aracılığıyla yapılmıştır. Kişi, işaret ve dönüşlülük zamirleri ile işaret sıfatları aracılığıyla ad, ad tamlaması, sıfat tamlaması, tümce ve ünlem grubu gibi sözcük türlerine gönderim yapılmıştır. Tümce ve ünlem grubu yapısındaki dil birliklerinin ardıl öge olduğu örnekler dikkat çekicidir: Anlarını → Evvel kêçtiler, yaman yahşî köçtiler (CN, 4), ol baş → ay sâhib-zilâl (CN, 88).

Eserde *öncül/bağımsız eş gönderim* türünde en fazla kullanılan sözcük türü kişi zamirleridir. Kişi zamirleri tüm zamir türleri ile ve ayrıca ünlem grubu ile de eş gönderim ilişkisi kurmuştur: ay urug âdem başı = sen (CN, 44-45), sen = ay baş (CN, 34).

Eserde *ardıl/bağımlı eş ve art gönderimsel bağdaşıklık* belirtme hâl eki, iyelik ekleri ve kişi ekleri aracılığıyla; *ardıl/bağımlı ön gönderimsel bağdaşıklık* ise yalnızca kişi ekleri aracılığıyla sağlanmıştır.

Bir olay çevresinde gelişen metin türlerinde olayın akışını sağlamakta gönderimlerin büyük rolü vardır. Özellikle art gönderim öğelerinin çokça kullanılması okurda öncelik-sonralık ilişkisi kurma ve sonuca çabuk ulaşma isteği uyandırmakla birlikte ön gönderim ögeleri ile de merak duygusu canlı tutulmaktadır. Metnin bu özellikleri bilinirliğini artırmış; farklı tarihî lehçelerde yeniden yazılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle bu tür tarihî metinlerin metinsellik ölçütlerine göre değerlendirilmesi, eserlerin yazıldıkları dönemlerdeki metin kurma geleneğini ve söylem çeşitliliğini tespit etmek açısından faydalı olacaktır.

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

Kaynaklar

- Seçkin, P., Arslan, N., & Ergenç, S. (2014). Bağdaşıklık ve tutarlılık bakımından lise ve üniversite öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 340-353.
- Torusdağ, G., & Aydın, İ. (2020). *Metindilbilim ve örnek metin çözümlemeleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Köprülü, F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Yılmaz, E. & Jahiç, N. (2008). Vire hikâyesi üzerine metindilbilimsel bir inceleme. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 30-41.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim*. Bilgi Yayınevi.
- Balyemez, S. (2011). Dede Korkut hikâyelerinin metin dil bilimsel yapısı (Tez No. 279475) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/Ulusal-TezMerkezi/giris.jsp>
- Beaugrande R., & Dressler, W.U. (1981). *Intruduction to textlinguistics*. Longman.
- Çiftioğlu Çabuk, A. (2021). *Harezmi Türkçesiyle yazılmış Cümcüme Sultan Hikayesi (tenkitli metin-Türkiye Türkçesine aktarım-notlar-dizin)*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çolak, K. (2018). Kısasü-’l Enbiya’daki Hz. Musa kıssasında sözcüksel bağdaşıklık. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 115-144.
- Demirbilek, S. (2020). Kuanşi İm Pusu’da ardışık cümlelerde sözcüksel bağdaşıklık. *Tür-kologia*, 2 (100), 49-60.
- Demirel, E. (2021). Karahanlı Türkçesi eserlerinden Atebetü’l-Hakayık’ın metindilbilim ölçütlerine göre değerlendirilmesi. *Söylem Filoloji*, 6 (1), 221-246.
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*. Multilingual.
- Gürgün, H. (2018). Göktürk yazısıyla oluşturulmuş Uygur Kağanlığı yazıtlarının metindilbilimsel incelemesi (Tez No. 504255) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman Group UK Limited.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M.I.M. (2004). *An introduction to functional grammar (3. Baskı)*. Hodder Arnold.
- Hirik, S. (2020). Türkçede bağdaşıklık ve bağdaşıklık unsurları: Kürk Mantolu Madonna incelemesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10 (1), 221-238.

- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kalsın, Ş. (2016). Bağdaşıklık ve Kutadgu Bilig’de sözcük bağdaşıklığı. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat*, 22 (88), 131-146.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam*. Kesit Yayınları.
- Kurt, N. F. (2018). Tercüme-i divan-ı Ahmed-i Yesevi’nin metin dilbilim açısından incelenmesi (giriş – metin dilbilim inceleme-metin-indeks-tıpkıbasım) (Tez No. 533058) [Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Kuyma, E. (2022). Bir art gönderim ögesi olarak zamir ve işaret sıfatlarının Atebetü’l-Hakayık’taki görünüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11 (1), 16-35.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe metinlerde bağdaşıklık ve tutarlılık. Kıran, A., Korkut, E., Ağıldere, S. (Ed.), *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* (s. 121- 132), Multilingual.
- Özdemir, A. T. (2022). Metindilbilimsel bir ölçüt olan bağdaşıklık bakımından Su Kasidesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (33), 306-329.
- Özkan, B. (2004). Metindilbilimi, metindilbilimsel bağdaşıklık ve Haldun Taner’in “Onikiye Bir Var” adlı öyküsünde metindilbilimsel bağdaşıklık görünüşleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 167-184.
- Özkan, E. (2023). İyi ve Kötü Prens hikâyesinde sözcüksel bağdaşıklık. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 6 (1), 2636-8137.
- Parlak, H. (2009). Kutadgu Bilig’in metindilbilimsel yapısı (Tez No. 257728) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Simurg Yayıncılık.
- Toker, M., & Uygun, M. (2019). Hüsam Katip’in Cümcümenamesi. *Yeni Türkiye İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Özel Sayısı*, (106), 422-428.
- Toker, M., & Uygun, M. (2020). *Hüsam Kâtip- Cümcümeâme (İnceleme-metin-aktarmadizinler- tıpkıbasım)*. Palet Yayınları.
- Uzun, G. L. (2013). Metindilbilim: temel ilkeler ve kavramlar. Özsoy, A. S. & Turan, Ü.D. (Ed.), *Genel dilbilim II* (s. 173- 205). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.